

ویژگیهای اختصاصی فیلم آموزشی - تربیتی

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

۱. مقدمه:

فیلم های آموزشی- تربیتی به عنوان یکی از منابع و مواد آموزشی و تربیتی، نقش قابل توجهی در برآوردن اهداف برنامه های آموزشی و تربیتی دارند. این منابع و مواد آموزشی باید ضمن فراهم آوردن موقعیت های جدید یادگیری، در جهت تسهیل، تعمیق، تثبیت و توسعه یادگیری و ارتقای شایستگیهای مخاطبان با تاکید بر شایستگی های پایه در راستای اهداف برنامه های درسی حوزه تربیت و یادگیری باشند، از این رو فیلم های آموزشی و تربیتی علاوه بر ویژگی های منابع و مواد آموزشی مصرح در بند الف ماده ۴ مصوبه ۸۲۸ شورای عالی آموزش و پرورش باید برخوردار از ویژگی های اختصاصی زیر باشد این ویژگی ها همراه با پیوست توضیحی در جلسه نودم شورای هماهنگی علمی مورد موافقت قرار گرفت.

فعالان بخش خصوص باید با توجه به ویژگیهای عمومی و اختصاصی، و سنجه ها، فیلم آموزشی-تربیتی را تولید نمایند و پس از ارزیابی توسط سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، نشان استاندارد به آن اعطا شود و مدیران مدارس مجاز به استفاده آنها در مدارس باشند.

۲. تعاریف

فیلم آموزشی - تربیتی:

فیلم آموزشی - تربیتی، رسانه ای کاربردی است که برای تسهیل و تعمیق فرایند یادگیری بر مبنای علوم تربیتی، سینما و ارتباطات استوار است.

انواع فیلم آموزشی - تربیتی

فیلم آموزشی موضوع محور و کاربردی است که علاوه بر تمرکز بر موضوع در هسته درام، دارای شیوه بیانی و ساختار آموزشی است از این رو فیلم آموزشی- تربیتی از منظر ساختار بیانی به دو قسم مستقیم و غیر مستقیم تقسیم بندی می شود.

۱. فیلم آموزشی - تربیتی مستقیم:

این نوع فیلم در سطح اول معنای خودبه دنبال تبیین موضوع و یافتن پاسخ پررشد اصلی آموزشی است. حجم اطلاعات ارائه شده به مخاطب زیاد است و فیلم ها اطلاعاتی و ارجاعی اند. ارتباط صریح آموزشی در این نوع، باعث به کار گرفتن نشانه های موضوع محور شده و از ساختاری نسبتا ساده تر برخوردارند و تاخیر در دریافت معنا ایجاد نمی کنند. جذابیت های دراماتیک و تعلیق به عنوان اهداف فرعی قلمداد می شوند. فیلم های مستند علمی-آموزشی در زمره این نوع فیلمی هستند.

۲. فیلم آموزشی - تربیتی غیر مستقیم:

این نوع فیلم آموزشی در بیان خود، علاوه بر کارکرد اطلاعاتی و ارجاعی، کارکرد هنری می گیرد. فیلم آموزشی غیرمستقیم، به دلیل تأخیر در دریافت معنا از سوی مخاطب، و ایجاد مشارکت بیشتر او، می تواند جذاب تر باشد، و به دلیل پرداخت بیشتر دراماتیک، فراگیر را بیشتر درگیر موضوع می کند. و در عین اینکه فیلم های موثرتری می باشند اما اطلاعات کمتری درباره موضوع ارائه می دهند. در این نوع فیلم فرصت تاویل و تفسیرگری باز است و در عین تعمیق بیشتر موضوع، از صراحت ارتباطی کمتری برخوردارند. فیلم های داستانی-تربیتی در زمره این نوع فیلم اند.

توجه: این تقسیم بندی در تدوین سنجه های ارزیابی فیلم مؤثر واقع می شوند.

۳. ابعاد طراحی فیلم آموزشی - تربیتی

جهت سهولت در طراحی و ارزشیابی؛ طراحی فیلم به دو ساحت طراحی علمی و طراحی هنری تقسیم می شود. این دو ساحت گاهی به طور کامل تمیز داده نمی شوند و همپوشی در شکل گیری دارند.

۱. **طراحی علمی:** در طراحی علمی یک فیلم لازم است موارد زیر مورد توجه قرار گیرد
 - (۱) انتخاب رویکرد مناسب؛
 - (۲) تحلیل مخاطبان؛
 - (۳) تعیین هدف های برنامه درسی؛
 - (۴) تدوین محتوای علمی؛
 - (۵) تصمیم گیری درباره قالب آموزشی - تربیتی؛
 - (۶) تعیین روش های استفاده از فیلم در یاد گیری؛
 - (۷) تعیین فرآیند ها و روش های ارزشیابی؛

۲. **طراحی هنری و فنی:** به منظور طراحی هنری و فنی فیلم لازم است موارد زیر مورد توجه قرار گیرد
 - (۱) طرح تبدیل (طرح فیلم نامه)؛
 - (۲) نگارش فیلم نامه؛
 - (۳) پیش تولید؛
 - (۴) تولید؛
 - (۵) پس تولید.

۴. ویژگیهای عمومی منابع آموزشی - تربیتی

برابر بند الف ماده ۴ مصوبه ۸۲۸ ویژگیهای عمومی منابع آموزشی - تربیتی به شرح ذیل اعلام می شود. این گروه از معیار ها ناظر بر ویژگی ها و خصوصیات عمومی منابع آموزشی و تربیتی است. تبیین و تعریف این استانداردها بر عهده سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی است.

۱. جذابیت شکلی و ظاهری	۲. خلاقیت و نوآوری	۳. رعایت قواعد زبان و خط فارسی
۴. رعایت اصول بهداشتی و ایمنی	۵. سهولت بکارگیری	۶. صحت و دقت علمی
۷. تناسب محتوا و روش های ارائه با مشخصات و اهداف برنامه درسی و رشته تحصیلی	۸. رعایت و ترویج ارزش های دینی ، فرهنگی و اجتماعی جامعه اسلامی - ایرانی	
۹. به روز بودن و تناسب با مقتضیات زمان	۱۰. سادگی و روانی محتوا	۱۱. سازماندهی مناسب محتوا
۱۲. توجه به متون علمی تمدن اسلامی - ایرانی	۱۳. متناسب با ویژگی ها و نیاز های مخاطبان مبتنی بر روان شناسی رشد	

۵. ویژگیهای اختصاصی فیلم های آموزشی - تربیتی:

به منظور تولید و ارزشیابی هر فیلم آموزشی لازم است دو گروه مهم از ویژگیهای مورد بررسی قرار گیرد:

۱. ویژگیهای طراحی علمی

۲. ویژگیهای طراحی فنی و هنری

۵.۱. ویژگیهای بخش طراحی علمی فیلم آموزشی-تربیتی

۱. اهداف فیلم، مبتنی بر اهداف حوزه های تربیت و یادگیری است؛
۲. محتوا به اصول طراحی پیام (پیوستگی، تاکید، توازن، سادگی و...) توجه دارد؛
۳. فیلم، با ایجاد موقعیت تربیت و یادگیری متنوع و غنی، علاقه مخاطبان به موضوع را افزایش می دهد؛
۴. محتوای فیلم، با تأکید بر شایستگیهای پایه^۱، درک مخاطبان را از مفاهیم و مهارت های اساسی و ایده های کلیدی حوزه تربیت و یادگیری تقویت می کند؛
۵. محتوای فیلم زمینه تعامل با مخاطب را در فرآیند یادگیری توسعه می دهد؛
۶. قالب انتخاب شده برای فیلم با محتوای علمی و سن مخاطبان هماهنگی و تناسب دارد؛
۷. محتوای فیلم به تفاوت های (اجتماعی، فرهنگی، بومی، جنسیتی) مخاطبان توجه دارد؛
۸. در طراحی آموزشی فیلم، از راهبردهای شوق انگیز و متنوع یاددهی - یادگیری استفاده شده است؛

۵.۲. ویژگیهای بخش طراحی فنی و هنری فیلم آموزشی-تربیتی

۱. فیلمنامه، مفاهیم را به صورت خلاقانه به محتوای عینی تبدیل نموده است؛
۲. اهداف آموزشی و تربیتی در فیلمنامه به صورت طبقه بندی شده رعایت شده است؛
۳. اصول و فرآیند یادگیری و روانشناسی تربیتی با بهره گیری از الگوهای طراحی آموزشی با رویکرد تلفیقی در گسترش مفاهیم و ایده ها در فیلمنامه رعایت شده است؛
۴. اصول طراحی پیام با جذابیت مناسب برای مخاطب در پرداخت فیلمنامه رعایت شده است؛
۵. زمان فیلم با موضوع، رشد و سن مخاطبان متناسب است؛
۶. فیلمنامه یک کل نظام دار علمی و هنری را ارائه داده است
۷. اصول و معیارهای علم سینما در ارتباط با فیلم نامه، کارگردانی، طراحی و امور فنی تولید رعایت شده است؛
۸. کارگردانی و طراحی میزانشن ها با پرداخت محتوای عینی در خدمت تسهیل، تعمیق و گسترش مفاهیم است؛
۹. فیلم با رشد سواد فرهنگی و هنری مخاطبان، متناسب با هویت اسلامی- ایرانی، بر رعایت و ترویج ارزشهای اخلاقی - فرهنگی توجه دارد؛

^۱ مطابق با حوزه های تربیت و یادگیری بند ۸ برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران

^۲ مطابق با بند ۷ برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران

پیوست مفهومی سند ویژگیهای اختصاصی فیلم های آموزشی و تربیتی

دستور بیانی فیلم آموزشی:

زبان علم در عالم معنا توقف نمی کند و تاویل نمی جوید، لذا از صورت زبانی (نشانه ای) به یک معنای صریح و مصداق متصل می شود. پس زبان علم را زبانی اطلاعاتی و ارجاعی می توانیم قلمداد کنیم. اما در مقابل، زبان هنر با کارکرد شعری از طیف صناعات در ارتباط آشنزادای خود، یاری می جوید و در لایه های معنا و تاویل ها ورود می کند، و در مقابل صورت بیانی خود باب لایه های معنا و تفسیر را می گسترد. لذا در فرآیند صریح آموزشی می تواند محل تناقض در دریافت معنا محسوب شود. اما آشنزادایی، لذت تعمیق نمودن ارتباط، مشارکت مخاطب در کشف معنا و مواردی از این دست باعث می شود که در امر آموزش علاوه بر زبان علم، از زبان هنر و فیلم نیز بهره جویم.

زبان علم زبان معیار آموزش می باشد که کتاب، از این شیوه ی بیانی بهره می برد. اما زبان علم در فرایند یادگیری برای انتقال مفاهیم و معنا گاهی دچار محدودیت های ذاتی است و کاربرد زبان هنر و فیلم آموزشی را ضروری می نماید. لذا فیلم آموزشی که زبان آن متأثر از زبان علم و زبان هنر توامان می باشد به عنوان مشکل گشای فرایند یادگیری به شکل کاربردی طراحی و تولید می شود.

طراحی فیلم آموزشی :

بیان خود رسانه است. هر چند محتوا در فیلم آموزشی بین فرم هنری و مفاهیم علمی آنقدر درهم تنیده است که در واقع قابل تفکیک نیست. اما جهت سهولت در طراحی و ارزشیابی با توجه به بینا رشته ای بودن فیلم آموزشی، طراحی یک فیلم آموزشی را به دو ساحت طراحی علمی و طراحی هنری تقسیم بندی می نماییم.

الف: طراحی علمی

در طراحی علمی یک فیلم آموزشی لازم است موارد زیر مورد توجه قرار داده شوند:

۱- انتخاب رویکرد مناسب:

بنیان طراحی علمی بر دیدگاه های مختلفی استوار است که در آموزش پدید آمده یا در این حوزه به کار گرفته شده اند. اسناد تحولی نظام آموزشی با گذر از رفتارگرایی، شناخت گرایی و ساختن گرایی که هر کدام به عنوان یک پارادایم محسوب می شوند، بر تقویت شایستگیهای پایه (تفکر، ایمان، علم، عمل، اخلاق) تأکید دارند. آموزش مبتنی بر تقویت شایستگیها، رویکرد خاص خود را دارد و فرایند یادگیری را تحت تأثیر قرار می دهد.

۲- تحلیل مخاطبان:

به منظور تنظیم تجربیات یادگیری، شناخت مخاطبان برنامه یا تحلیل یادگیرندگان از فعالیت های اساسی به شمار می رود. لازم است تحلیل مخاطبان برنامه از جنبه های گوناگون صورت گیرد. سوابق اجتماعی و آموزشی، سطح دانش فعلی، نیازهای یادگیری، سبک یادگیری، ارزش ها و نگرش ها، انگیزه و میل به یادگیری از جمله مسائلی است که به هنگام شناسایی مخاطبان مورد توجه قرار می گیرد.

۳- تعیین هدف های آموزشی:

در بعضی از شرایط، هدف های آموزشی از پیش تعیین شده است و تنها طراح علمی با بهره گیری از هدف کلی که برای برنامه فراهم آمده است به طراحی می پردازد. اما گاهی اوقات تدوین هدف های آموزشی و یادگیری بر عهده طراح آموزشی گذاشته می شود.

۴- تدوین محتوای علمی:

مفاهیم، مهارت های اساسی و ایده های کلیدی محتوای آموزش را شکل می دهند، محتوای آموزش در تجربیات یادگیری متنوع و فعالیت هایی چون مشاهده، مطالعه، تفکر، پرسیدن و انجام دادن آزمایش ظاهر می شوند. محتوای فیلم های آموزشی مستقیم و غیر مستقیم بر آموزش با یکدیگر متفاوت، چرا که در فیلم های آموزشی بر لزوم علمی بودن برنامه و ارزش آموزشی آن تأکید می شود.

۵- تصمیم‌گیری درباره قالب آموزشی:

در این مرحله، براساس محتوایی که در گام قبل تدوین شده است، شکل و قالب فیلم تعیین می‌شود. محتوای علمی تهیه شده برای فیلم آموزشی را می‌توان در قالب‌های مختلفی ارائه کرد. برخی فیلم‌ها به شکل داستان تهیه می‌شوند و به‌طور غیرمستقیم پیام‌های آموزشی را ارائه می‌دهند. برخی به‌صورت مستند ساخته می‌شوند و با ارائه مستقیم مطالب و محتوای آموزش، یادگیری را شکل می‌دهند و بالاخره تعدادی از فیلم‌های آموزشی نیز تدریس معلم و تجربیات خارج از کلاس درس را با یکدیگر ترکیب می‌کنند البته قالب‌های انتخاب شده باید انعطاف‌پذیر باشند.

۶- تعیین روش‌های استفاده از فیلم در آموزش:

از فیلم‌های آموزشی به شکل‌های مختلفی در آموزش استفاده می‌شود. گاهی فیلم به‌صورت یک رسانه مستقل و بدون کمک معلم یا مربی عمل می‌کند. شکل دیگر کاربرد فیلم‌های آموزشی هنگامی است که از این رسانه به‌عنوان ابزاری برای غنی‌سازی محیط یادگیری استفاده می‌شود. بنابراین مربی یا معلم به آموزش موضوعات خاص می‌پردازد و برای تکمیل شدن آموزش خود یا اثربخش ساختن تدریس از فیلم‌های آموزشی استفاده می‌کند.

۷- تعیین انواع، اصول و روش ارزشیابی:

در فرایند یادگیری، ارائه محتوای یادگیری آخرین مرحله نیست. پس از آنکه یادگیرندگان در طول اجرای فرایند یادگیری در معرض تجارب یادگیری قرار گرفتند، یادگیری خوی را ارزیابی می‌نمایند (خود ارزیابی). در فیلم باید تدابیری اندیشیده شود که یادگیرنده با انواعی از ارزشیابی‌ها (تشخیصی، فرآیندی و نتیجه محور) آموخته‌ها و یافته‌های خود را محک بزند و یادگیری خود را در معرض قضاوت و داوری خود و دیگران قرار دهند.

ب: طراحی هنری و فنی: به‌منظور طراحی هنری و فنی فیلم آموزشی لازم است موارد زیر مورد توجه قرار داده شوند:

۱- طرح تبدیل (طرح فیلم‌نامه):

۲- نگارش فیلم‌نامه:

۳- پیش تولید:

۴- تولید:

۵- پس تولید: